

Тема 5. ПРАВОПИС НАЙУЖИВАНІШИХ ПРЕФІКСІВ І СУФІКСІВ

Питання теми:

1. Правопис префіксів.
2. Правопис суфіксів.

1. Префікс з перед глухими приголосними к, п, т, ф, х переходить у с: сказати, спалахнути, ствердити, сфотографувати, схил. Перед усіма іншими приголосними пишемо з (іноді із): збавити, звести, зжитися, ззирнутися, зсадити, зціпити, зчепити, зшиток, ізнов.

Префікс з-(с-) виступає переважно в словах, корінь яких починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: зекономити, зігнорувати, з'їзд, зорієнтуватися, зумовити, згаслий, змазати, знадливий, скоротити, склад і под.

У тих випадках, коли корінь слова починається сполученням приголосних, пишемо здебільшого префікс зі-: зібгати, зігнути, зідрати, зізнатися, зіпсуватися, зіставити, зіткнення, зіщулитися тощо. Префікс зі- вживається також у словах із коренем, перший склад якого становить сполучення губного та йотованого звукосполучення: зів'ялий, зім'яти, зіп'ястися тощо. У деяких словах префікс зі- чергується із зо-: зігрівати й зогрівати, зімлівати й зомлівати, зіпрівати й зопрівати, зітліти й зотліти.

2. У префіксах – без-, від- (од), між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, пред-, роз-, через- – кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється: безкрай, безкорисливий, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, передплата, передчасний, підтримка, понадплановий, представник, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

3. Слід розрізняти префікси пре- і при-: префікс пре- вживається переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня ознаки: прегарний, презавзятий, прекрасний, премудрий, прекрасно, препогано; **префікс при- вживається переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, а також у похідних словах:** прибігти, побудувати, прикрутити, приборкати, пришвидшити; побуття, притулок, прибораний, привабливо.

Крім того, префікс пре- виступає у словах презирливий, презирство й у словах старослов'янського походження: преосвященний, преподобний, престол, а префікс при- вживається в іменниках та прикметниках, утворених від поєднання іменників із прийменниками: пригірок, приярок; прибережний, прикордонний.

Префікс прі- вживається тільки в словах прізвисько, прізвище, прірва.

ПРАВОПИС СУФІКСІВ ІМЕННИКОВІ СУФІКСИ

1. Суфікси -ик, -ник, -івник, -чик (-щик) пишемо з и: братик, вузлик, передовик; гірник, кулеметник; газівник, працівник; хлопчик, прапорщик.

Примітка. Слід відрізняти український суфікс -ик від іншомовних -ик, -ік (-їк). В іншомовних суфіксах пишеться и або і (ї) відповідно до правил правопису и та і (ї) в словах іншомовного походження: історик, медик, фізик, але: механік, прозаїк, хімік. -ИВ(О)

2. Суфікс -ив-(о), що вживається для вираження збірних, понять, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки з и: вариво, добриво, куриво, меливо, мереживо, місиво, морозиво, паливо, печиво, прядиво, але: марево (не матеріал і не продукт праці).

3. У суфіксах -альник, -ильник, -ільник, -альність після л перед н завжди пишемо ь: постачальник, уболівальник, фрезерувальник; волочильник, мастильник; полільник, відповідальність, геніальність.

4. Кінцевий приголосний у суфіксах -аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель завжди м'який, а тому всі слова з цими суфіксами пишемо з ь: коваль, скрипаль; велетень, в'язень; бельгієць, мовознавець, переможець; здатність, свіжість; вихователь, любитель.

5. Суфікси -инн(я), -інн(я), -анн(я) [-янн(я)] пишемо з двома н.

Суфікс -инн(я) вживається в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: бобовиння, гарбузиння, картоплиння, павутиння; але: каміння, коріння, насіння.

Суфікс -інн(я) мають іменники середнього роду, що утворюються від дієслів із голосними основи и та і: горіти — горіння, носити — носіння, ходити — ходіння, шарудіти — шарудіння.

Суфікс -анн(я) [-янн(я)] мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи а (я): гукати — гукання, гуляти — гуляння, зростати — зростання, сприяти — сприяння.

Суфікс -енн(я) мають віддієслівні іменники середнього роду, в яких наголос падає на корінь: звернення, напруження, піднесення, удосконалення. -ЕН(Я) [-ЄН(Я)]

6. Суфікс -ен(я) [-єн(я)] вживається в іменниках середнього роду, що означають живі істоти: вовчєня, гусєня, чаєня.

7. Суфікси зменшено-пестливих слів -ечок [-єчок], -ечк(а) [-єчк(а)], -ечк(о) [-ечк(о)] не слід змішувати із суфіксами -ичок, -ичк(а): останні бувають тільки в словах, що походять від іменників із суфіксами -ик, -иц(я): вогничок, кошичок, вуличка, паличка. В інших випадках уживаємо суфікси з е (є): вершечок, мішечок, краєчок; діжечка, копієчка, Марієчка, річечка; віконечко, словечко, яєчко.

8. Слід відрізняти суфікс -енк(о) [-єнк(о)] від суфікса -еньк(о) [-єньк(о)]: суфікс -енк(о) [-єнк(о)] вживається здебільшого в іменниках, що означають прізвища: Гордієнко, Кравченко, зрідка — у загальних назвах: безбатченко, коваленко; суфікс -еньк(о, а) [-єньк(о)] вживаємо для творення пестливих назв: батенько, кониченько, серденько; ніженька, тополенька.

9. За допомогою суфіксів -иськ(о) [-їськ(о)], -ищ(е) [їщ(е)] утворюються слова переважно з емоційно-негативним відтінком від іменників усіх родів, причому після приголосного пишемо и, після голосного — ї: гноїсько, дівчисько, хлопчисько; вогнище, побоїще, становище.

10. При творенні чоловічих імен по батькові вживаємо тільки суфікс -ович: Васильович, Дорошович, Ігорович, Микитович, Олексійович, Юрійович.

При творенні жіночих імен по батькові вживаємо суфікс -івн(а), від імен на -й — -ївн(а): Борисівна, Василівна; Гордіївна, Сергіївна, Юріївна.

Від таких імен, як Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків, відповідні імена по батькові будуть: Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмич (і Кузьмович), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколаївна (і Миколівна); Савич (і Савович), Савівна; Хомич (і Хомович), Хомівна; Якович, Яківна.

Примітка. При творенні імен по батькові в основах імен відбувається чергування і з о: Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна.

11. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, вживаємо суфікс -івк(а) [-ївк(а)]: голівка, долівка, маївка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка.

У деяких іменниках уживаємо суфікс -овк(а): головка (капусти), духовка, зарисовка, підготовка.

12. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживається суфікс -ок із випадним о в непрямих відмінках: вершок, гайок, кийок, кілок, лужок, стручок; після м'яких приголосних перед суфіксом -ок пишемо ь: деньок, пеньок.

13. Іншомовні суфікси -ир, -ист, -изм виступають після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р: бригадир, командир; бандурист, дантист, пейзажист; класицизм, педантизм, тероризм; після решти приголосних пишемо -ір, -іст, -ізм: вампір, гарнір, пломбір;

піаніст, спеціаліст; модернізм, плюралізм, але в утвореннях від власне українських коренів пишемо -ист, -изм: боротьбист, побутовизм, речовизм та ін.

Після голосних у цих суфіксах виступає ї: акмеїст, героїзм, конвоїр.

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

1. Суфікс -н(ий) уживається в переважній більшості якісних і відносних прикметників: дружний (спів), західний, мільйонний, принадний, природний, фабричний.

Суфікс -н(ій) уживається порівняно в небагатьох прикметниках (переважно відносних): братній, всесвітній, городній, давній, житній, задній, крайній, літній; майбутній, матерній; незабутній, освітній, пізній, ранній, самотній, суботній, хатній та ін. Суфікс -н(ій) уживається в усіх прикметниках прислівникового та іменникового походження, які мають перед цим суфіксом ж, ш: ближній, вчорашній, давніший, домашній, дорожній, дружній (потиск руки), зовнішній, колишній, мужній, поздовжній, порожній, прийдешній, ранішній, сінешній, справжній, сьогоднішній, тутешній, художній, але – потужний.

Примітка. У прикметниках, твірна основа яких закінчується на н, приєднання суфіксів -н(ий), -н(ій) зумовлює подвоєння н: знаменний, осінній, плинний, ранній, туманний.

2. Прикметникові суфікси -анн(ий), -енн(ий), які вживаються для підкреслення найвищої міри ознаки, пишуться з двома н: невблаганний, нездоланний, неоцінений, неказаний, нескінчений, страшений (але жаданий). Подібні прикметники завжди мають наголос на суфіксі, що відрізняє їх від дієприкметників, утворених від дієслівних коренів за допомогою суфіксів -ан(ий), -ен(ий): бажаний, незлічений, неоцінений, неподоланий, неказаний, нескінчений.

3. Складні суфікси -ичн(ий), -ічн(ий) [-їчн(ий)] виступають, як правило, у прикметниках, похідних від слів іншомовного походження; при цьому після кінцевої основи д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р уживається -ичн(ий): історичний, класичний, математичний, ортопедичний; **після решти приголосних — -ічн(ий):** академічний, анархічний, археологічний, епічний, ідилічний, органічний; **після голосних — -їчн(ий):** архаїчний, героїчний, прозаїчний.

4. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після приголосних (крім й) пишемо суфікс -ин: баба — бабин, Галя — Галин, Коля — Колин, Маруся — Марусин, свекруха — свекрушин, тітка — тітчин; **після голосних — -їн:** Марія — Марійн, Софія — Софійн.

Примітка. Приголосні г, к (шк), х перед суфіксом -ин змінюються на ж, ч(щ), ш: Ольга — Ольжин, дочка — доччин, Мелашка — Мелашин, сваха — свашин.

5. У прикметниках із значенням присвійності, утворених від назв тварин, після приголосних (крім й) пишемо суфікс -ин(ий): бджолиний, голубиний, горобиний, качиний, орлиний; **після голосних і апострофа — -їн(ий):** зміїний, солов'їний.

6. Суфікс -ист(ий) уживаємо в прикметниках після приголосних: барвистий, голосистий, іскристий, перистий (пірчастий; але перістий – рябий), променистий, урочистий; **після голосних — -їст(ий):** вибоїстий, гноїстий, двоїстий, оліїстий, троїстий.

7. Суфікс -ев(ий) уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом м'який або шиплячий приголосний і в яких наголос падає переважно на основу слова: березневий, грушевий, овочевий, ситцевий. **У прикметниках, у яких перед суфіксом виступають м'які н, т або й, пишемо -єв(ий):** алюмінієвий, дієвий, життєвий, значеннєвий, суттєвий.

Суфікс -ов(ий) незалежно від наголосу вживається у прикметниках, які мають перед цим суфіксом твердий приголосний: вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий. Крім того, суфікс -ов(ий) уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом шиплячий (ж, ч, ш, щ), м'який приголосний або й, причому наголос падає на закінчення: бойовий, гайовий, грошовий, дійовий, дощовий, життєвий, крайовий, нульовий, речовий, стильовий.

Ці ж правила поширюються на правопис суфіксів -ов-, -ев-, (-єв-) у присвійних прикметниках жін. і середн. роду: суфікс -ов- уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників твердої групи: майстер — майстрова, майстрове; Петро — Петрова, Петрове; робітник — робітникова, робітникове; Шевченко — Шевченкова, Шевченкове; суфікс -ев- (після голосного -єв-) уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників м'якої та мішаної груп: Андрій — Андрієва, Андрієве; Ігор — Ігорева, Ігореве; кобзар — кобзарєва, кобзарєве; скрипаль — скрипалева, скрипалеве; сторож — сторожева, сторожеве; товариш — товаришева, товаришеве.

У відповідних присвійних прикметниках чоловічого роду суфікси -ов-, -ев- (-єв-) чергуються з -ів (-їв): Васи́лева – Васи́лів, майстро́ва – майстри́в, Олексі́єва – Олексі́їв.

8. Суфікс -уват(ий), а після м'яких приголосних -юват(ий), уживається в прикметниках на позначення певного вияву ознаки: горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий, а також виявлення невеликої міри властивості, схильності до чогось, позначуваної іменниковою основою: дуплуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий.

Суфікс -оват(ий) уживаємо в прикметниках, якщо наголос падає на о: плісковатий, стовбоватий.

Суфікс -овит(ий) уживаємо на позначення високого ступеня вияву ознаки: гордовитий, грошовитий, талановитий.

Дієслівні суфікси

1. Суфікс -ува- (-юва-) пишеться в дієсловах: забілювати, керувати, порядкувати, розсіювати.

У похідних словах і формах (віддієслівних іменниках та дієприкметниках) суфікс -ува- (-юва-) пишеться тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: вивершувати — вивершування, вивершуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсинювати — підсинювання, підсинюваний; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то пишеться -ова-: друкувати — друкування, але друкований; малювати — малювання, але мальований; підпорядкувати — підпорядкування, але підпорядкований; риштувати — риштування, але риштовання, риштований.

2. У суфіксі -овува- перший голосний завжди наголошений: завойовувати — завойовування, завойовуваний; перемальовувати — перемальовування, перемальовуваний; скуповувати — скуповування, скуповуваний.

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс -ір-, в українській мові втрачають цей суфікс у всіх формах: загітувати — загітований, зареєструвати — зареєстрований, інформувати — інформований, сконструювати — сконструйований. Але в окремих словах для усунення небажаної омонімії суфікс -ір- (після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р — -ир-) зберігається: буксирувати (бо є буксувати), парирувати (бо є парувати), полірувати (бо є полювати), репетирувати (бо є репетувати) тощо.

Суфікс -ір- (-ир-) уживається також у поодиноких дієсловах типу котирувати, лавірувати, марширувати, пікірувати.

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Доберіть потрібний варіант префікса з- (с-).

?купатися, ?жарити, ?клеїти, ?чистити, ?тривожитися, ?комбінувати, ?шити, ?мужніти, ?планувати, ?сохнути, ?мішати, ?худнути, ?паяти, ?гинути, ?цідити, ?жувати, ?фотографувати, ?кінчити, ?хвилюватися, ?терти.

Вправа 2. Від поданих слів утворіть чоловічі імена по батькові.

Василь, Антін, Федір, Євген, Євгеній, Яків, Лук'ян, В'ячеслав, Дмитро, Павло, Данило, Самійло, Марко, Тимофій, Матвій, Савелій, Лаврін.